

Д.А. Дмитрук

Dmytro A. Dmytruk

СУСПІЛЬНИЙ МЕНТАЛІТЕТ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА СУБ'ЄКТІВ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ

Abstract. The author considers the problem of interdependence of the processes of making the political decisions and the social mentality. The concentration of the attention on a level of the interconnection of the positions of subjects making the political decisions (the power elite as their main carrier) through the mechanisms of implementation and the introduction of a problem into the agenda allows one to clarify the effects of social institutions which were given no attention earlier. The theoretical approaches to the definition of means of functioning the behavioural practices of individual and collective actors, whose are affected by the experience of the interaction of those actors with formal and informal institutions in the past, are considered.

Дослідження процесів ухвалення та прийняття політичних рішень безсумнівно підводить нас до аналізу характеристик суб'єктів, задіяних у цьому процесі. Доволі часто можна зустріти аналіз, який ґрунтується на дослідженні ролі та впливу лише одного з елементів неподільного ланцюга „влада – еліта – народні маси” і, відповідно, розгляду одного з цих компонентів, його впливу на процес ухвалення рішень як безумовної детермінанти. Найчастіше при цьому увага приділяється першим двом складовим ланцюга, а саме владі та еліті, про що свідчить ціла низка елітаристських концепцій, поширених як в соціології, так і в політології.

Вочевидь концентрація уваги лише на тих суб'єктах, що ухвалюють рішення, вже за своїм визначенням є обмеженою, бо не враховує ані механізмів імплементації, внесення в порядок денний проблеми, у зв'язку з якою виникає необхідність впровадження того чи іншого рішення, ані тих суб'єктів, що впроваджують рішення, ані тих, на кого воно поширюється. Навіть при подоланні такого обмеження першочергова увага приділяється механізмам проходження рішення через владу, а те, що називається „тиском”, розглядається як безвідносний до самих суб'єктів процес.

Ще на одне обмеження та недоцільність такого підходу вказує в одній із своїх робіт Ю.Левада: „Існує спокуса відособленого аналізу й оцінки зазначених компонентів, коли докори (або надії) адресуються якомусь одному з них – „владі”, „еліті”, „народу”, а взаємозв'язок цих феноменів ніби залишається в тіні. „Моралізаторське”, нормативне трактування таких зв'язків („хто чого заслугує”) від початку неплодотворне; більш ефективним уявляється аналіз функціональної взаємозумовленості цих феноменів” [1, с. 8].

З іншого боку, зосередження на владній еліті як головному суб'єкті прийняття політичних рішень передусім зумовлено найважливішою характеристикою всіх українських елітарних (або псевдоелітарних груп), а саме їхня етатична, державно-центристська орієнтація, чи то позитивна стосовно діючої влади, чи то негативна. Єдиною незмінною базою для визначення елітного статусу залишається державна влада, причому більш високий „елітний” статус вимірюється не стільки більш високим професійним статусом, кваліфікацією чи репутацією, скільки наближеністю до влади і, відповідно, більшою залежністю від неї. Опоередкованим підтвердженням цього факту може слугувати дослідження дисперсії культурного капіталу в сучасному українському соціумі, здійсненому А.Ручкою [2]. Так, автор наводить дані, відповідно до яких „представники адміністративної верстви (працівники держапарату, керівники підприємств та установ)”, за результатами порівняльного аналізу, мають найвищі показники об'єктивованого та інкорпорованого культурного капіталу, один з найвищих показників „культурної практики” тощо. В такому разі, ми вважаємо, що в рамках нашого дослідження належність до еліти, або більш широко – „статус” вимірюється не дистанцією від нижнього прошарку ієрархії, а мірою наближення до умовно-узагальненої неспеціалізованої верхньої ланки соціальної системи. Звідси випливає, що елітарні верстви та структури в різних підсистемах управління, культури, комунікації, розподілу та надання соціальних послуг тощо, завжди окремі та розрізнені, що і є їхнім повсякчасним станом. Лише в кризових ситуаціях суспільної мобілізації, збудження та емоційної напруги вони артикують спільні інтереси, які необхідно захистити. Відповідно, проходження точки біфуркації зменшує мобілізацію та нівелює зусилля з пролонгації спільних інтересів. Доречність такого висновку підтверджує ціла низка як історичних [3], так і соціологічних оцінок сучасного українського суспільства [4, 5, 6, 7]. Не можна не погодитися із думкою, висловленою М. Шульгою: „За даними моніторингу, у 2005 р. найбільша кількість респондентів за всі роки, починаючи з 1994-го, позитивно відповіла на запитання щодо наявності в країні політичних лідерів, які можуть ефективно керувати країною... Проте така висока оцінка протрималася лише кілька місяців. Судячи із даних інших соціологічних опитувань, враження населення про наявність лідерів, здатних ефективно керувати країною, швидко розвіюється. Політична еліта України не має консенсусу з ключових геополітичних, економічних, соціальних, культурних, історичних, мовних, конфесійних питань. І не тільки не має злагоди, а й не здатна піднятися над проблемами. Відійшовши від мітингових трибун, у перших же випробовуваннях повсякденною практикою та частина політичної еліти, яка прийшла до влади, показала дріб'язковість, злопам'ятство, мстивість, провінційну амбіційність” [7, с. 197]. Наведена цитата важлива для нас тим, що, крім того, що вказує на існування соціального підґрунтя політичних процесів, підводить нас до проблеми визначення окремого соціального явища, яке виникає як експектація соціальних очікувань, що об'єктивуються у політичному дискурсі, але не є проявами соціальної динаміки та трансформується у особливий феномен суспільної свідомості та поведінки.

Доволі часто для визначення, а ще частіше для опису цього феномену, або ще гірше – псевдопояснення його внутрішньої сутності використовується термін

“менталітет” [8, с. 360] або “політична ментальність” [8, с. 362]. В той же час, науковий ужиток цих термінів доволі часто ускладнений неоднозначністю їх трактування, через абстрактність або схематичність визначень, через що в суспільно-політичній практиці втрачається пояснювальна сила цих концептів. Менталітет у сучасних політичних науках найчастіше визначається як соціально-політична категорія, що “відображає соціально-психологічний стан суб’єкта (народу, нації, народності, соціальної групи, людини), який складається в результаті історично довготривалої та досить стійкої взаємодії природно-географічних, етнічних, соціально-економічних та культурних умов проживання суб’єкта менталітету та має прояв у різноманітних видах діяльності. Складаючись, формуючись, виробляючись історично та генетично, менталітет являє собою стійку, важку для змін сукупність соціально-психологічних та духовно-моральних якостей та рис, взятих у їх обмеженій цілісності..., що визначає всі сторони життєдіяльності даної спільноти та індивідів, що її складають. Опосередковано він має прояв у різноманітних аспектах способу життя, в специфіці економічних, соціальних, політичних та інших суспільних відносин, процесів, в зміні поколінь та соціальному спадкуванні.” [9, с. 501]. Виходячи з такого визначення ментальність можна розуміти як частковий, зосереджений на якомусь окремому аспекті прояв менталітету, цариною якого є не так умонастрої суб’єкта, як його діяльнісні прояви, обумовлені менталітетом. Таке визначення, хоча і відходить від поглядів на ментальність як на колективну свідомість (Л. Леві-Брюль та К. Леві-Строс) або як на колективне несвідоме (К. Г. Юнг, Дж. Кембелл, К. Керенї, Е. Норман), є більш придатним для подальшого аналізу, бо дозволяє розглядати механізм взаємодії ментальних структур і соціокультурних чинників у процесі формування політичних рішень як комплекс зовнішньодіяльнісних феноменів. Таким чином, ментальність розглядається як комплекс підсвідомо-автоматичних спонук, через які програма саморозвитку суб’єкта політичного рішення реалізується у формі опосередкованих зовнішніми відносинами конкретних актів самоорганізації спільноти. До того ж, таке визначення позбавлене абстрактності та редукації в напрямках посилення на окремі компоненти-прошарки ментальності, як це можна побачити в деяких підходах, в яких до структури політичного менталітету відносять такі прошарки ментальності, як: партикулярна культура, духовна, соціумний, або макросоціальний, метасоціальний прошарки. Фактично такий підхід розглядає кожен з цих структур менталітету як таку, що “обумовлює культурний архетип, соціогенну матрицю відповідних соціальних груп і соціальних страт” [9, с. 362]. Зрозуміло, що такий підхід робить поняття політичної ментальності вкрай абстрактним, а операціоналізація такого визначення та емпірична перевірка доволі складна і подекуди неможлива. Виходячи з цього, буде більш придатним для подальшої розробки визначати політичну ментальність як “певний, загальний для членів групи або організації політико-психологічний тезаурус (словник, лексикон, призму сприйняття та осмислення світу). Він дозволяє досить однаково сприймати довколишню реальність, оцінювати її та діяти у відповідності з устояними нормами та зразками поведінки, гарантовано адекватного розуміння один одного. Так менталітет сам по собі є організуючим фактором, що створює політико-психологічну спільність на основі загального менталітету” [10, с. 278–279]. Відповідно, ос-

новним для нас є те, що ментальність є: загальною для членів соціально-політичної групи або організації політико-психологічною основою, яка дозволяє однаково сприймати та оцінювати довколишню політичну реальність, розуміти один одного та діяти у відповідності з визначеними нормами та зразками, що устоялися в суспільстві. При цьому для нашого дослідження є принциповим першочергове зосередження на тих сторонах свідомості, поведінки, ментальних структур, які дають можливість пояснити процеси та явища в галузі прийняття політичних рішень. Виходячи з цього, стає зрозумілим, що одним із суттєвих моментів політичної ментальності стає процес відображення у свідомості людей соціальних відносин, що склалися, формування схеми сприйняття, оцінки людьми свого становища в соціумі. Таким чином, якщо говорити про методи вивчення політичної ментальності, то серед іншого йтиметься і про аналіз емпіричних проявів ідеологій. Важливо й те, що в руслі переважної більшості дослідницьких традицій досить широко розповсюджені інтерпретації, в яких спостерігається тотожність між “ментальностями”, “картинами світу”, “ідеологіями”.

Наша теза полягає в тому, що необхідно розглядати структурні компоненти ідеологій як складові політичної ментальності. Усвідомлюючи весь широкий спектр інтерпретації феномену ідеології [11, 12, 13, 14] зосередимося на тих підходах, в яких проблематика, що нас цікавить, розроблялася найбільш активно. Перш за все, необхідно згадати про визначення, запропоноване польським соціологом та політологом Є. Вятром: “Ідеологію можна визначити як відносно систематизовану сукупність поглядів, відмінною рисою якої є функціональний зв’язок з інтересами і прагненнями суспільної групи, поєднання ідей, що виникли на основі історичного досвіду й умов життя даної групи і відбивають та оцінюють дійсність, а також директиви до дій, що впливають з цих ідей” [14, с. 531]. Д. Істон розуміє ідеологію як “артикульовану сукупність ідеалів, цілей та завдань, які допомагають членам політичної системи інтерпретувати минуле, розуміти теперішнє; вона також пропонує образ майбутнього” [14, с. 532]. Зауважимо, що політична ідеологія більшою мірою зорієнтована на практичну політичну дію, політичне рішення, на реальну поведінку тих або інших політичних акторів. Виконуючи цілу низку важливих соціальних функцій (когнітивну, нормативну, інтеграційну, легітимізацій та мобілізуючу) [15, с. 533], відрізняється від сукупності деяких ідей тим, що вона більш цілісна та систематизована тощо.

Для предмета нашого дослідження принциповим є передусім розуміння вихідних координат аналізу політичних ідеологій, а саме те, на що звертали увагу всі вищезгадані дослідники: це когнітивна компонента (знання та переконання), оціночна компонента (норми та цінності), прагматична (плани та цілі) та соціальна база (групи, спільноти). Завдяки такому розумінню ми можемо виокремити різні рівні ідеології.

Першим виступає рівень, на якому світогляд набуває більш-менш системного та послідовного, чітко визначеного виразу. Другим виступає рівень “параідеології”, коли різні ідеологічні елементи проявляються, але не мають систематизованого вигляду. Третій рівень ідеології безпосередньо пов’язаний з практикою, досвідом індивіда та нерефлексивно проявляється як здоровий глузд.

Виходячи з цього, ми робимо висновок, що політичні цінності, настанови, переконання як інетеріорізовані суб'єктами прийняття політичних рішень характеристики соціуму є емпіричними проявами ідеології та в найбільш чіткому вигляді проявляються на другому та третьому рівнях.

Викладене вище підводить нас до того, що, за дотримання принципів описаної логіки, ми маємо змогу описувати ідеологію в термінах системи переконань деяких типологічних груп індивідів, котрі б у сукупності представляли елітні групи або населення в цілому. Однак, викладена послідовність на практиці не дає необхідних результатів.

Причиною тому є те, що трансформація ментальності – тривалий та складний процес, який відбувається постійно і який набуває ще більшої динаміки в умовах суспільства, що трансформується, вносить суттєві корективи у самі принципи системності ідеологічних орієнтацій, а відтак менталітету. Відповідно, це пов'язано: “по-перше, з ускладненнями відмови від попереднього” психологічного спорядження” – з інертністю та “опором” попереднього менталітету. По-друге, з небезпекою деструктивних наслідків в результаті його занадто швидкого руйнування. По-третє, зі складністю формування нового менталітету в процесі примусової адаптації людей не стільки до нових умов, скільки до майбутнього тривалого періоду реформування. Труднощі такого роду призводять до того, що суспільні перетворення виявляються без підтримки масового менталітету. Навпаки, вони змушені переборювати супротив політичної психології суспільств” [10, с. 280]. До того ж ідеологія, будучи феноменом суспільної свідомості підкоряється його загальним закономірностям. І тут ми наражаємося на інше обмеження. Проблема полягає у складності розрізнення “істинних” та “ілюзорних” ідеологій, причому мова йде не про оціночний характер цих визначень, які послуговуються виключно цілям ідейної, пропагандистської та політичної боротьби, а виключно про історичний критерій для вирізнення помилкових ідеологій (ідеологій-утопій) від тих, котрі відповідають суспільним потребам і носять науковий характер [14]. Разом з тим, істинне та хибне в ідеології завжди безпосередньо пов'язані, як і в будь якій іншій формі суспільної та індивідуальної свідомості. Окремі, найбільш типові елементи повсякденного життя усвідомлюються і через спеціальну діяльність щодо наукового оформлення даної соціальної і політичної свідомості в концептуальну форму системи знань, уявлень і програм дій трансформуються в ідеологію як вищий, третій рівень розвитку повсякденної психології. Оформлення ідеології відбувається за межами тієї або іншої конкретної соціальної групи – селекція з повсякденної психології найбільш типових компонентів формує ідеологію, яка потім проникає в психологію даної групи: “Тільки після цього, опановуючи свідомість і повсякденну психологію конкретної групи, ідеологія починає виконувати свої соціально-політичні функції, виробляючи відповідні інтересам визначених соціальних груп і прошарків типи політичної свідомості, мислення та поведінки і навіть програми соціальної дії. Вони можуть носити адекватний характер, відбиваючи реальну історію й устремління групи, але можуть набувати і неадекватних форм, породжуючи різні ідеологічні ілюзії. Останні можуть іноді являти собою випадкові омані ..., але частіше виконують визначені цільові соціально-політичні функції, свідомо вводячи в оману ті або інші соціальні групи” [15, с. 162–163].

За таких умов перед нами постає ситуація селективного соціологічного аналізу ідеологій – опису ідеології в термінах розуміння людьми політичної реальності та виникаючих у зв'язку із цим систем переконань, а також вичленення неадекватних реальності уявлень.

Одне з визначень феномену неадекватних уявлень (чи то ілюзорних ідеологій), яке видається нам адекватним його внутрішній сутності, запропонувала Ж.Т. Тощенко, давши йому визначення „фантом”. Автор зазначає, що під цим поняттям розуміються „... явища, які уособлюють специфічні, часом аномальні, екстравагантні форми суспільної (публічної) активності, що спричиняють серйозний вплив на політичні, економічні та соціальні процеси” [16, с. 97]. І далі: „Необхідно відзначити, що фантомні явища, які в латентному вигляді існували завжди, в будь-яку епоху й у будь-якій державі, у період ламання підвалин суспільного життя мають тенденцію виявляти себе як значне соціальне явище, яке робить досить відчутний вплив на процеси, що відбуваються в суспільстві. Причому їх вплив має в основному деструктивний характер, виявляється на всіх рівнях соціальної організації, аж до самої низової ланки нашого життя – там, де ми працюємо і живемо» [16, с. 92–93]. Використовуючи те саме визначення „фантом”, соціолог В. В. Платковський зазначає, що фантоми слід розуміти як результат збоїв та помилок постійно діючих механізмів продукування реальності. Важливим при цьому є розуміння того, що ці „помилки” та відхилення активно беруть участь у конструюванні соціальної реальності. Не можна не погодитися з думкою автора, що „... фантоми теж включені в реальність, але, власне кажучи, зайві для неї; як якийсь стороннє утворення, вони затемнюють її сутність, роблять її непрозорою, перетворюють її в нереальність, а в кінцевому рахунку, означають якісь патологічні процеси, від яких можуть позбавити або суспільна практика, або спеціальні феноменологічні методи, що «відчищають» свідомість, або психоаналітична терапія” [17, с. 108], принаймні у першій частині наведеної цитати.

Окреслена проблемна ситуація цікава тим, що її можна інтерпретувати та розв'язувати передусім у соціологічній царині. Проблематика суспільної мобілізації у широкому розумінні та впливів (тисків), що спричиняють прийняття політичних рішень, завжди загострювала проблему визначення реальності соціальних процесів, концентрації їх і відповідного вираження та ілюзорності, „несправжності”, що супроводжує соціально-політичну сферу життя суспільства. Різні підходи та способи вирішення цього питання ми можемо знайти в багатьох соціологічних концепціях. Так, у марксисті висувається методологія, націлена на розуміння сутності суспільства і людини в аналізі конкретно-історичних суспільних відносин людей. Разом з тим цей аналіз непростий, оскільки соціальна онтологія, що розуміється як безперервне виробництво будь-яких соціальних феноменів (товарів, зв'язків людей, їхньої свідомості аж до самих примарних, «мрячких випарів»), представлена нам вже у вигляді готових продуктів, що володіють видимою самостійністю, своїм особливим життям, більш того, що володіють активністю завдяки практичній діяльності людей. Марксизм показав приклади пошуку похідних, вторинних суспільних форм, таких як товарний фетишизм, відчуження, ідеологія. Соціальні фантоми також знайшли своє пояснення: це ідеї, які „володіють” людьми, але вже є „мертвими”, такими, що не відповідають соціальному розвитку.

За версією К. Ясперса, мислення, засноване на ідеології, це продукт виробництва багатьох ідеологій, без яких сучасний соціум не можливо було б консолідувати. Проходячи етапи від визнання ідеології системою ідей та уявлень, яка необхідна для включення (на базі віри—розуміння) в більш широке соціальне ціле, соціальну дію, робиться перехід до розуміння її сутності. Наступний етап, через аналітичне усвідомлення та наступна профанація цього аналізу, коли ідеологія зводиться до простого твердження, що вона „самообман, який потрібен для свого самовиправдання, для маскуванню своїх дійсних інтересів, для того, щоб тим чи іншим способом ухилитися від рішень, що вимагаються для своєї вигоди у конкретній ситуації” [18, с. 146]. Втрата істинності, дійсної реальності призводить до того, що реальними залишаються лише сила та влада, які наповнюють життя фантомами, мобілізуючими індивідів. Вказуючи на подібні фантоми, К. Ясперс звертає увагу і на техніку їх впровадження в життя. На його думку, це відбувається шляхом спрощення, протиставлення та заперечення ідей. Слід враховувати, що К. Ясперс, говорячи про політичний сенс фантомів, постійно має на увазі реалії тоталітаризму та демократії, досвід концентраційних таборів, терору та війн 20 ст. Демократія при цьому вбачається єдиним засобом боротьби з ілюзіями, фантомами, бо оперує легітимно-правовими процедурами.

За П.Бурд'є, більшість політичних ілюзій пов'язана із заміщенням однією людиною цілої групи, а головне — з її наступною автономізацією як виробника політичної символіки, інституцій.

Одна зі спроб описати фантомну ситуацію була зроблена А.В.Малишевим [19], коли був поставлений ряд запитань щодо конфлікту маси, влади та держави, який породив низку стереотипів-уявлень, що поширилися в умовах економічної, політичної та соціальної кризи, “фантомного болю” — переживань втрачених цінностей, надбуття нових сенсів життя. Також слід згадати версію розгляду фантомів політичної довіри, суспільної думки, запропоновану Ю. Левадою. Ця інтерпретація цікава для нас тим, що представляє фантомну ситуацію як низку спотворюючих зв'язки політика та електорату факторів. Передусім, це політичні фактори збереження дихотомізації політичного, електорального простору (реформатори — консерватори), мобілізаційних механізмів включення мас в електоральний процес (нагнітання страху відносно політичного опонента), персоналізація політичної дії. Дихотомія політичного поля виключає в принципі появу „третьої сили”, але залишає місце для „третіх фігур”. Загальні характеристики подібних фігурантів включають: „суб'єкта дії (реального чи уявного), який стоїть поза офіційною політичною сценою або хоча б частково маргінального по відношенню до неї (потенціал протесту, „порушника спокою”); опертя не стільки на організовані соціальні структури, скільки на особистий вплив та особисті зв'язки (харизматичний потенціал); апеляція до „простої”, неструктурованої та неелітарної маси, до натовпу (популістський потенціал); програма виконання масових бажань, не скована жодними ресурсними чи інституціональними рамками (потенціал очікувань)” [20, с. 105].

Не можна не помітити, що для влади та політики стали особливо актуальними питання самовідтворення. Політика як сфера виробництва політичного, сфера конструювання легітимних владних відносин, легітимної мови комунікації із суспільством, з „неполітичним”. Просте пояснення, природи влади, коли гово-

рять про те, що суспільство обирає собі тих правителів, яких воно вартує, а політика розглядається як мистецтво компромісів та можливого, для нас означає, що будь-які політичні дії не довільні, а мають визначені межі. Однією з таких меж і є визнання більшістю, навіть якщо і не переважною, їх виправданості та доцільності, – тобто легітимності. Головне питання при цьому полягає в тому, щоб визначити, хто і яким чином відтворює, конструює соціальну, культурну, психологічну реальність – суспільне виробництво, суспільна практика, констатуюча діяльність свідомості чи повсякденна свідомість людини.

В елітарному середовищі зазвичай спостерігається нижча, порівняно зі зразками, або „світовими” стандартами, міра самовизначення та диференціації специфічних інтересів окремих груп. В той же час, можна спостерігати більш виразну ступінь самовизначення та диференціації специфічних інтересів окремих груп. Так, В.Філіппов зазначає: „Партії-ефемериди фактично не мають власних програм, їх ерзацом слугують ситуативні гасла, проголошені харизматичними лідерами. “Політика фізичних осіб” полягає в чутливому реагуванні учасників політичних ігор на імпульси масової свідомості, у привнесенні настроїв натовпу в електоральну риторичку” [21, с. 7].

На підставі здійсненого огляду механізмів впливу суспільного менталітету на політичні рішення можна сформулювати такий висновок:

- по-перше, системи, що складають політичні переконання звичайних людей, найчастіше виявляються не настільки взаємозалежними. Результати досліджень показують, що навіть стосовно меншості людей, що володіють добре артикульованими і стабільними політичними уявленнями, логічний зв'язок настанов виявляється доволі слабким;
- по-друге, доволі поширена мінливість політичних настанов. Підтримка пропонованих рішень з тих або інших питань може мінятися в часі досить стрімко, в залежності від ходу політичних процесів, особливостей соціально-економічної ситуації й інших обставин;
- по-третє, спостерігаються очевидні індивідуальні розходження в концептуалізації політичного вибору.

Серед вад соціологічних, політичних та економічних “великих теорій” часто фігурує звинувачення в тому, що вони ігнорують значущість “спадщини” минулого (реального соціалізму), а тому не здатні відбивати всю складність та комплексність створення нових інститутів українського суспільства. Крім того, вони приписують інституціональному та економічному контексту вирішальне, детермінуюче значення для дій акторів. Однак головна вада “великих теорій” полягає в тому, що вони, претендуючи на універсальність, не враховують специфіку перетворень у пострадянських країнах, яку К. Оффе [22, с. 6–22] називає “дилемою одночасності”, сутність якої полягає в одночасному, навіть не подвійному, а потрійному переході – до демократії (1), ринку (2) та відтворення/створення (3) національної держави. Саме така постановка проблеми відкриває перед нами іншу проблему, сутність якої точиться навколо сутності трансформаційних процесів, котрі не є простим переходом від одного стану до іншого, а ускладнюються тим, що процеси перетворень не мають кінцевої мети, яку можна заздалегідь визначити, завчасно задати та передбачити.

Ми виходимо з того, що перенесення та запровадження нових інститутів (у нашому випадку формальних правил ухвалення та реалізації політичних рішень) на нове підґрунтя не може вважатися достатньою умовою для забезпечення цілеспрямованої зміни суспільства за визначеним “планом”. Навпаки, політичні та соціальні процеси останнього десятиріччя доводять, що інститути та способи їх функціонування залежать від поведінки індивідуальних та колективних акторів, на яку, в свою чергу, тією або іншою мірою впливає досвід взаємодії цих акторів з інститутами у минулому, в тому числі як з формальними, так і неформальними. Тому, з точки зору даної перспективи, в центрі уваги мають перебувати не базові демократичні, економічні, політичні інститути, а взаємодія між (створеними політичними засобами) межами та суб’єктами прийняття політичних рішень (акторами), що діють на їхньому фоні та в середині них. Таким чином, завдання нашого дослідження полягає не стільки у виявленні та поясненні універсальних закономірностей трансформації механізмів ухвалення політичних рішень, а в розробці емпірично обґрунтованих, більш чітких визначень та суджень про окремі, часткові процеси прийняття політичних рішень – тобто в центрі уваги знаходитиметься процес інституціоналізації політичних рішень.

1. *Левада Ю.* Власть, элита, масса: параметры взаимоотношений в российских кризисах // Вестник общественного мнения: Данные. Анализ. Дискуссии / Левада-Центр, Интерцентр. – 2006. – №1(81). С. 8.
2. *Ручка А.* Дисперсія культурного капіталу в сучасному українському соціумі: порівняльний аналіз // Українське суспільство 1994–2005: Динаміка соціальних змін / За ред. В. Ворони, М. Шульги. – К.: Ін-т соціології НАН України, 2005. – С. 312–321.
3. *Рубльов О.* Західноукраїнська інтелігенція у загальнонаціональних політичних та культурних процесах (1914–1939). – К.: Ін-т історії НАНУ, 2005. – 631 с.
4. *Бевзенко Л.* Помаранчева революція як соціальна біфуркація // Українське суспільство 1994–2005: динаміка соціальних змін / За ред. В. Ворони, М. Шульги. – К.: Ін-т соціології НАН України, 2005. – С. 22–32.
5. *Макеев С.* Поствиборчі соціально-політичні солідарності // Там же. – С. 33–38.
6. *Тарасенко В.* Недореволюція // Там же. – С. 49–61.
7. *Шульга М.* Точка повороту чи ситуативне відхилення // Там же. – С. 193–200.
8. *Менталітет // Політологія: Довідник / М. І. Обушний, А. А. Коваленко, О. І. Ткач; За ред. М. І. Обушного – К.: Довіра, 2004. – 599 с. – Бібліогр.: С. 360–361.*
9. *Политология: Курс лекций / Под. ред. М. Н. Марченко – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: Юрист, 2003. – 683 с.*
10. *Менталитет // Политико-психологический словарь / Д. В. Ольшанский – М.: Академ. проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2002. – С. 277–280.*
11. *Бакиров В.С.* Какая идеология у нас возможна? // Общественные науки и современность. – 1991. – № 6. – С. 60–67.
12. *Согрин В.В.* Идеология умерла. Да здравствуют идеологии? // Там же. –1991. – № 4. – С. 59–67.
13. *Межуев В.М.* От власти идеологии к индивидуальной свободе // Там же. – С. 51–59.
14. *Категории политической науки: Учеб. – М.: Москов. гос. ин-т междунар. отношений (Ун-т); “Российская полит. энциклопедия” (РОССПЭН), 2002. – 656 с., ил.*
15. *Идеология // Политико-психологический словарь / Д. В. Ольшанский – М.: Академ. проект; Екатеринбург: Деловая Книга, 2002. – С. 160–164.*

16. *Тощенко Ж.Т.* Фантомы общественного сознания и поведения // Социология / Под ред. Добренькова В.И. – М.: ООО «Академический проект», 2005. – С. 92–106.
17. *Платковский В. В.* Фантомы политической реальности // Там же. – С. 107–123.
18. *Ясперс Карл.* Смысл и назначение истории: Сборник : Пер. с нем. / – 2-е изд. – М. : Республика, 1994. – 527 с.
19. *Мальшев А.В.* В мире фантомов // Социологические исследования. – 1992. –№ 12.
20. *Левада Ю.* От мнений к пониманию мнений. – М., 2000.
21. *Филиппов В.* Фобии стали фактором политической ситуации. // Бюлетень сети этнологического мониторинга и раннего предупреждения конфликтов. – 2005. – № 64, ноябрь-декабрь. – 2005. – www.cawarn.ru/pub/Bull/WebHome/64_01.htm
22. *Оффе К.* Дилемма одновременности: демократизация и рыночная экономика в Восточной Европе // Повороты истории: Постсоциалистические трансформации глазами немецких исследователей. В 2 т. / Ред.-сост. П. Штыков, С. Шваниц; Пер. с нем.: Е. Белокурова, М. Ноженко, Н. Яргомская, П. Штыков. – Санкт-Петербург–Москва–Берлин: Европейский ун-т в Санкт-Петербурге; Летний сад; Berliner Debatte Wissenschaftsverlag. – 2004. – Т. 2 – 493 с.